

TÜRK XALQLARI ƏDƏBİYYATI

Özbək və Azərbaycan şeirində poetik fikrin yenilənməsi
(60–80-ci illərin bədii-estetik təcrübəsi əsasında)**Yaşar Qasımbəyli**

Filologiya elmləri doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Azərbaycan.

E-mail: yashargasimov@mail.ru

Annotasiya. Məqalədə XX yüzilin məşhur ədəbi nəsillərindən biri – altmışıncıların poetik genezisindən və yüksəlişindən bəhs olunur. Səbiq İttifaq ədəbi mühitində öz yaradıcılıqları ilə geniş əks-səda yaratmış Azərbaycan və Özbəkistan altmışıncılarının poetik bioqrafiyaları və uğurları müqayisəli-tipoloji müstəvidə nəzərdən keçirilir. Ə.Kərim, M.Araz, X.R.Ulutürk, F.Qoca, F.Sadiq, H.Kürdoğlu, N.Həsənzadə, Ə.Salahzadə, V.Səmədoğlu kimi Azərbaycan, E.Vahidov, A.Aripov, R.Pərfi, Ç.Erqaş, A.Mətcan, M.Cəlil, M.Əli, C.Kamal, H.Xudayberdiyeva, G.Nurullayeva və b. kimi Özbəkistan altmışıncılarının yaradıcılığının əsas inkişaf mərhələləri və ideya-estetik xüsusiyyətləri ümumittifaq ədəbi kontekstində araşdırılır. Bu poetik nəslin milli bədii təfəkkürü tarixindəki xidmətləri və mövqeyi də əvvəlki ədəbi nəsillərlə elmi-nəzəri və müqayisəli təhlillər fonunda səciyyələndirilir.

Açar sözlər: Azərbaycan altmışıncıları, özbək altmışıncıları, Ə.Kərim, M.Araz, X.R.Ulutürk, V.Səmədoğlu, F.Qoca, F.Sadiq, E.Vahidov, A.Aripov, R.Pərfi, C.Kamal, A.Mətcan, H.Xudayberdiyeva

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 18.05.2022; qəbul edilib – 13.06.2022

Renaissance of poetic thought in Uzbek and Azerbaijani poetry
(on the basis of artistic and aesthetic experience of the 60s–80s)**Yashar Gasimbeyli**

Doctor of Philological Sciences

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: yashargasimov@mail.ru

Abstract. In the article is dealt with the poetic genesis and growth of the sixties, one of the prominent literary generation of 20th century. The poetic biography and successes of Azerbaijani and Uzbek sixties who were famous for their creativity in in the literary environment of former union is reviewed on a comparative typological level. The main stages of development and idea-aesthetic features of Azerbaijani sixties, such as A.Karim, M.Araz, Kh.R.Uluturk, F.Goja, F.Sadig, H.Kurdoghlu, N.Hasanzade, A.Salahzade, V.Samadoghlu and others; and Uzbek sixties – E.Vahidov, A.Aripov, R.Parfi, Ch. Ergash, A.Metjan, M.Jalil, M.Ali, J.Kamal, H.Khudayberdiyeva, G.Nurullayeva and others are studied in the all-Union literary context. The services and positions of this generation in the history of national artistic thought are characterized in the background of scientific-theoretical and comparative analysis with literary generations.

Keywords: Azerbaijani sixties, Uzbek sixties, A.Karim, M.Araz, Kh.R.Uluturk, V.Samadoghlu, F.Goja, F.Sadig, E.Vahidov, A.Aripov, R.Parfi, J.Kamal, A.Metjan, H.Khudayberdiyeva

Article history: received – 18.05.2022; accepted – 13.06.2022

Giriş / Introduction

Söz sənətindəki hər bir yenilik ilk öncə onun qəhrəmanı mahiyyətindəki və xarakterindəki dəyişikliklərdən başlanır. Yeni qəhrəman isə bədii təfəkkürün inkişafında növbəti mərhələ deməkdir. Daha da dəqiq söyləsək, yeni qəhrəman bədii gedişatdakı keyfiyyət dəyişmələrinin ilk göstəricisidir. Söz sənətində orijinal yaradıcılıq prinsipləri və yeni estetik normalar həmişə yeni qəhrəman xarakterinin tələbi ilə formalaşır. Bu mənada “yeni ədəbiyyat yeni insandan başlayır” (İ.Bexer), – fikri mühüm əhəmiyyətə malikdir. Çünki bədii qəhrəman ədəbiyyatın həyat həqiqətlərinə, zaman və məkan cəhətindən konkret real gerçəkliyə münasibətini ifadə edən əsas ictimai-estetik meyardır. Başqa sözlə, ədəbiyyatın dünyagörüşünü və mahiyyətini onun baş qəhrəmanı səciyyələndirir.

Akademik İ.Həbibbəyli 60-cı illər poetik prosesinin liderlərindən biri – Xalq şairi Məmməd Araz haqqında yazır: “Heç bir tərəddüd etmədən demək olar ki, 80-ci illərin sonlarından başlanan milli azadlıq hərəkatını illərdən bəri hazırlayan, yetişdirən şairlərin cərgəsində M.Araz ön sırada durur. Millilik və müstəqillik, azadlıq düşüncəsinin, ayıq, fəal vətəndaşlıq mövqeyinin şeirlə bənzərsiz ifadəsi M.Araz sənətinin mayasını, cövhərini təşkil edir. O, sözün həqiqi mənasında böyük İstiqlal şairidir” [5, s.16]. Görkəmli ədəbiyyatşünasın bu mülahizələrini Azərbaycan və Özbəkistan altmışıncıların əksər nümayəndələrinə aid etmək olar. Həqiqətən də o dövrün qızgın ədəbi-fəlsəfi və mədəni-estetik mübarizələri kontekstində yaxın gələcəyin milli-siyasi konturları formalaşmışdı. Ümumən, XX yüzilin ikinci yarısında milli istiqlal təfəkkürlərinin doğuluşu və yetkinləşməsində 60-cı illər əvəz edilməz və misilsiz bir mərhələdir.

Fransız poeziyasının klassiki Giyom Apolliner “Yeni düşüncə və şairlər” adlanan, mühüm məna və mətləblərdən bəhs edən məqaləsində bədii təfəkkürdə baş verən yenilənmənin mahiyyətinə nüfuz edərək yazırdı: “Əxlaq və bədii təxəyyül sahəsində araşdırmalar və həqiqət axtarıları yeni bədii düşüncənin əsas əlamətləridir” [3, s.53]. Bədii düşüncənin mahiyyətindəki yeniliyi şərtləndirən ikinci mühüm əlamət kimi dahi fransız şairi heyrətə vurğu verir: “Hər şey heyrətdən başlanır. Yeni düşüncənin kökündə heyrət dayanır. Bu, onun tərkibindəki ən canlı və həyati elementdir. Təəccüb - son dərəcə qüdrətli yeni güc deməkdir. Məhz bətnindəki heyrətin gücünə güvənərək yeni düşüncə özündən əvvəlki bədii və ədəbi mərhələlərdən, axınlardan fərqlənir” [3, s.58]. Böyük novator şairin bədii düşüncənin yeniliyi ilə bağlı irəli sürdüyü üçüncü mühüm tezis də elmi dəqiqliyi və düstur dürüstlüyü ilə diqqəti çəkir: “Poeziya və yaradıcılıq son dərəcə yaxın və bənzər şeylərdir: O adam şair adlanır ki, o kəşf etməyi, yaratmağı bacarır, ümumən, insan yaratmağa meyilli varlıqdır. Şair – o kəsdir ki, hətta əzablara qalib gələrək yeni sevinclər tapa və kəşf edə bilər” [3, s.59]. Giyom Apolliner bu müşahidəsində və hökmündə çox ısrarlı görünür və təkid edir ki, “yeni sevinc” axtarılarını çox vaxt şairlərə aid edirlər, çünki yeni poeziya daha çox “yeni sevinc” deməkdir. Dahi sənətkarın özünün iştirakçısı olduğu XX yüzilin ilk çərəyindəki yeni bədii düşüncə epoxasının yuxarıda qeyd olunmuş əlamətlərini heç bir çətinlik çəkmədən əsrin ikinci yarısındakı təzə bədii mərhələyə də - altmışıncıların başladığı yeni bədii hərəkata da aid etmək olar.

AMEA-nın müxbir üzvü Y.Qarayevin “İstiqlal və suverenlik ideali”nin “həmişə əvvəlcə ədəbi-fəlsəfi fikirdə formalaşması” [7, s.284] və bir qədər sonra “dövlət təfəkkürü, sosial-inzibati qurum və siyasi rejim gerçəkliyi” [7, s.284] kəsb etməsi ilə bağlı fikirləri elmi həqiqəti obyektiv şəkildə ümumiləşdirir və 60-80-ci illərin poetik prosesini, bədii təfəkkürün o dövrdəki ədəbi-estetik axtarılarının yönünü və mahiyyətini dolğun, hərtərəfli dərk və təsəvvür etməyə imkan verir.

Əsas hissə / Main Part

Poeziyada 60-cı illərin əvvəllərindən başlanan yüksəlişin o dövrün özündə də nəzəri-estetik fikrin və ədəbi tənqidin diqqətini cəlb etməsi problemin aktuallığını vurğulayır. Böyük özbək nasiri və hekayə-nəvisi Abdulla Qəhhar o illərdə ədəbi gəncliyin ilkin uğurlarını nəzərdə tutaraq uzaqgörənliklə söyləmişdi: “Özbək ədəbiyyatı gələcəkdə böyük ədəbiyyat olacaq”. Bədii təfəkkürdə baş verən köklü dəyişikliklərin, möhtəşəm yenilənmənin mahiyyət və miqyaslarını ustad sənətkar aydın surətdə təsəvvür

vür etmişdi. Çox keçmədən boy göstərən və milyonların qəlbini fəth edən milli oyanış ruhlu və intibah nəfəsli ədəbiyyat həmin öncəgörmənin təsdiqi idi.

Görkəmli özbək ədəbiyyatşünası və tənqidçisi, professor A.Şərəfəddinov isə “60-cı illər ədəbiyyatımız tarixinə, ümumən, bədii yaradıcılıq və xüsusən, poeziyanın çiçəklənməsi dövrü kimi daxil olacaq” [11, s.3], – deyər söylədiyi fikirləri də o dövrdəki bədii prosesin cəmi bir neçə illik təcrübəsinə, yeni nəsil nümayəndələrinin ilkin ədəbi əsərlərinə güvənərək bildirmişdi. Ədəbi həyatdakı sonrakı ciddi keyfiyyət dəyişiklikləri, ədəbiyyatda baş verən sanballı və əsaslı yeniliklər böyük tənqidçinin real həyatdan qaynaqlanan mülahizələrini doğrultdu.

Görkəmli tənqidçi və şərişünas alim İ.Qafurovun aşağıdakı fikirlərinin də 60-cı illərdə söyləndiyini nəzərə alsaq, nə qədər mühüm estetik dəyər daşdığını təsəvvür etmək mümkündür: “Mən hazırkı gənclər şəriyyətinin ədəbiyyətə üz tutmasından qürur duyuram. Bu poeziyanın mahiyyətində heç zaman sönməyəcək bir işığın və hərarətin gələcəyinə böyük ümidlərlə baxıram. Bu istedad alovu və hərarəti Erkin Vahidov, Abdulla Aripov, Camal Kamal, Rauf Pərvi, Gülçöhrə Nurullayeva, Məhəmməd Əli, Aman Mətcən, Çolpan Erqas, Həlimə Xudayberdiyeva və başqa gənc şairlərin və şairələrin şeirlərində görünür. Onların ilk topluları poeziya aləminə həqiqi poetik duyğu və yeni şairə obraz sahibləri gəlmələrindən xəbər verir” [4, s.19].

Özbək və Azərbaycan altmışıncıları 50-ci illərin sonu və 60-cı illərin əvvəllərində poeziya səmasında dan ulduzu kimi parladılar. Bu pleyada ötən yüz ilin ən məşhur və mübariz ədəbi nəsilərindən biridir. Onları uzaq və yaxın ədəbi nəsilər içində yalnız otuzuncularla müqayisə etmək olar. Amma bu müqayisə də mükəmməl deyil. Məsələn bundadır ki, ədəbiyyatşünaslıqda “otuzuncular” termini qəti şəkildə formalaşmadı və sabiq sovet ədəbi məkanında geniş yayılmağa imkan tapmadı. Ona görə də işlək, funksional estetik istilaha çevrilmədi. “Altmışıncılar” termini isə artıq çoxdan elmi ədəbiyyatlarda geniş yayılıb, nəzəri təcrübədə qəbul edilib. Bu iki poetik mərhələ arasında tipoloji təmas nöqtələri də, əks cəhətlər də xeylidir. Onları yaxınlaşdırın baş tipoloji əlamət – hər iki nəslin bədii təfəkkür aləminə onu dəyişdirmək və yeniləşdirmək əzmi ilə gəlməsindədir. Bu missiyanı necə yerinə yetirmək məsələsində isə onlar bir-birindən kəskin surətdə ayrılırdılar. Daha doğrusu, bu iki nəslin estetik məqsədləri tamamilə bir-birinin əksi idi. İkinci tərəfdən isə qarşılıqlı qoyduqları möhtəşəm və ümummillə mənəvi-mədəni yenidənqurma hansı ictimai-siyasi şəraitdə və mühitdə həyata keçirmək nöqtəyi nəzərindən də onları kökündən fərqləndirən xüsusiyyətlər meydana çıxırdı. Otuzuncular və altmışıncıları ən çox yaxınlaşdırın onlardakı inkarçı və üsyankar bir əhvali-ruhiyyə idi. Birincilər özlərindən əvvəlki min illik klassik mədəni təcrübəni, ikincilər isə son 40-50 ildə sovet sisteminin təsiri və təhriki ilə yaranmış ədəbiyyatı inkar edirdilər. Otuzuncular klassik mədəniyyəti qəbul etmir, tam yeni bir bədii sistem yaratmaq məqsədini qarşıya qoymuşdular. Altmışıncılar isə klassik ədəbi irsə qayıtmaq, milli ədəbi ənənəni diriltmək və dirçəltmək istəyirdilər. Amma bu ideya-estetik məqsəd altmışıncıları özünəməxsus və yenilikçi bir poetik nəsil kimi səciyyələndirməyə qətiyyətlə maneçilik törətmir. Professor A.Şərəfəddinov məsələnin bu cəhətinə nəzər diqqəti yönəldərək, 70-ci illərdə A.Aripov lirikasını misal gətirərək yazırdı: “Onun istedadının özünəməxsusluğu nədədir? Onun poeziyası hansı keyfiyyətlərinə görə oxucunun diqqət və məhəbbətini qazanıb?”, – kimi köklü sualları qoyur və onlara cavab axtarırdı. “Qəlb hərarəti” adlı məqaləsində alim şair yaradıcılığının mühüm xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmişdi: “Öncə bunu qeyd etməliyəm ki, A.Aripov özbək şeirində kəskin çevriliş yaratmayıb. O şeir düzülüşünü islah etməyib, əksinə, onun bütün şeirləri ənənəvi vəzlərdə doğulub. O poetik təfəkkürün yeni qanunauyğunluqlarını da kəşf etməyib. O da başqa onlarla, yüzlərlə şairlər yazdığı nəsnələr haqqında – Vətən, məhəbbət, əmək, qurub yaratmaq və insan haqqında yazmaqdadır. Lakin buna baxmayaraq, onun lirikası hazırkı özbək poeziyasında yeni bir səhifəni təşkil edir, çünki o öz mahiyyətinə görə novator lirikadır. Burada heç bir ziddiyyət yoxdur, zira ədəbiyyatdakı həqiqi novatorluq heç vaxt özündən əvvəlki ədəbi təcrübəni yerli-dibli inkar etməyi şərt kimi qarşıya qoymur. Bunun kimi, əsl novatorluq heç də mahir qafiyəbazlıqdan və ya poetik ritmikadakı, şeir quruluşundakı yenilikbazlıqdan və modabazlıqdan da ibarət olmur” [12, s.23]. Görkəmli alimin irəli sürdüyü məsələlər və qoyduğu suallar üzərində düşünərkən, altmışıncıların ən böyük yenilikçiliyinin – özlərindən əvvəlki, yəni 20-50-ci illərin ideoloji şeir təcrübəsini inkar etməkdən ibarət olduğu aydınlaşır. 60-80-ci illər ədəbi prosesindən bəhs edən prof. Ş.Alişanlı da bu epoxanın mürəkkəb və təzadlarla zəngin poetik mənzərəsini elmi cəhətdən obyektiv

ümumiləşdirir: “50-60-cı illərdə isə poetik fikir həyat həqiqətinə doğru yaradıcılıq axtarışlarında konservativ düşüncə tərzilə mübarizə aparmalı oldu. Poeziyanın tarixən sərt həqiqətlərini, şəxsiyyətin bugünkü taleyini sənətin əsas predmetinə çevirmək yolunda mübarizəsi ədəbiyyata həyatın isti, tərəvətli nəfəsini gətirdi” [1, s.129]. Altmışıncıların yaradıcılığında formalaşmaqda olan yeni estetik məzmunla bədii forma arasındakı qarşılıqlı əlaqələri və onların dialektik məntiqini dərk etmək nöqtəyi-nəzərindən alimin aşağıdakı elmi müşahidələri də diqqətə layiqdir: “Həyat həqiqəti, müasir düşüncənin bədii təsdiqi ətrafındakı mübahisələr bəzən də formanın, vəznin köhnəliyi və yaşarlılığı səmtində bir-birini inkar edən fikir cəbhələrinə bölündü. Bu mübahisələr poeziyanın müasirlik, həyatilik, reallıq keyfiyyətlərini irəli apardı” [1, s.129].

Məhz bu nöqtəyi-nəzərdən, yəni qarşılarına qoyduqları estetik məqsədlərin və seçdikləri, üstünlük verdikləri bədii inikas və ifadə vasitələrinin fərqliliyinə görə bu iki poetik nəslin milli bədii təfəkkür tarixindəki mövqeyini modernizm və anti-modernizm müstəvisində səciyyələndirmək mümkündür. Belə ki, otuzuncular – modernist, altmışıncılar isə anti-modernist idilər. Amma bu iki nəslin təkcə qarşılarına qoyduğu məqsədləri deyil, eyni zamanda, fəaliyyət göstərdikləri mühitlər də bir-birinə bənzəmir. Otuzuncular sovet sosialist sisteminin – yeni yaranmış proletar diktaturasının təhriki və dəstəyi ilə fəaliyyət meydanına atılmışdılar. Altmışıncılar isə, təbii ki, belə bir qayğı və dəstəkdən məhrum idilər. Çünki onların bədii idealının cövhərini və nüvəsini sovet sisteminin inkarı və nəyin bahasına olursa, milli istiqlalı yaxınlaşdırmaq təşkil edirdi.

Özbək və Azərbaycan altmışıncılarını bütöv poetik pleyada kimi formalaşdırən və səciyyələndirən bir sıra amillərə, estetik əlamətlərə toxunmağı vacib sayırıq. Nəslin yalnız sırf poetik zərurət və gedişatdan deyil, öz təbii tarixi-bioqrafik həyat yolundan doğan özünəməxsus xüsusiyyətləri onların ilk əsərlərindən və bədii toplularından başlayaraq diqqəti çəkirdi. Həqiqətən, yeni poetik nəslin spesifik bədii aləmini şərtləndirən və ilk baxışda adi görünən, amma mahiyyətə təsir göstərən xüsusiyyətləri diqqətdən yayındırmaq olmaz; poetik təfəkkürdə 60-cı illərdə yaranmış böyük yüksəlişin doğuluşu və taleyi bilavasitə həmin dövrdə şeir aləminə gəlmiş gənc qələm sahiblərinin başlanğıc yaradıcılıq addımları, ilk ədəbi topluları ilə qırılmaz surətdə bağlı idi. Əli Kərim, Məmməd Araz, Xəlil Rza, Fikrət Qoca, Vaqif Səmədoğlu, Hüseyn Kürdoğlu, Fikrət Sadiq, Ələkbər Salahzadə, Nəriman Həsənzadə və Erkin Vahidov, Abdulla Aripov, Rauf Pərifi, Çolpan Erqas, Aman Mətcən, Məhəmməd Əli, Camal Kamal, Maarif Cəlil və başqa istedadlı şairlərin mənsub olduğu nəsil şeiriyyət aləminə yalnız gəncliyə xas olan bir şiddət, yeni poetik baxış və yeni nəfəs ilə daxil oldular. Nəslin öz sözlünə və taleyinə ürəkdən inamı onların birinci poetik toplularının adında da maraqlı bir tərzdə öz əksini tapmışdı; Məmməd Arazın “Sevgi nəğməsi” (1959), “Üç oğul anası” (1961), “Araz axır” (1964), “Anamdan yadigar nəğmələr” (1965), “Ömür karvanı” (1967), Xəlil Rzanın “Bahar gəlir” (1957), “Sevən gözlər” (1959), “Məhəbbət dastanı” (1961), “Mənim günəşim” (1963), “Qollarını geniş aç” (1965), “Yeni zirvələr” (1970), Fikrət Qocanın “Qağayı” (1963), “Hamıya borcluyam” (1965), “Dənizdə ay çiməndə” (1967), “Yatmadığım gecələrdə” (1970), “Gül ömrü” (1971) toplularını və özbək ədəbi gəncliyinin həmin dövrdə ədəbi ictimaiyyətin yaddaşında dərin izlər salmış məşhur kitablarının adlarını qeyd etmək kifayətdir; Erkin Vahidovun “Dan nəfəsi” (1959), “Gənclik divanı” (1966), Abdulla Aripovun “Balaca ulduz” (1965), “Gözlərim yolunda” (1967), Rauf Pərfinin “Karvan yolu” (1968), “Əks səda” (1970), “Təsvir” (1973), “Xatirə” (1975), “Gözlər” (1978), Çolpan Erqasın “Dan ulduzu” (1965), Aman Mətcənin “Açıq pəncərələr” (1967) ... kitabları ədəbi ictimaiyyətin nəzər-diqqətini təsadüfən özünə cəlb etməmişdi. O dövrün yaddaşlarda qalmış məşhur şeir kitablarının tam olmayan siyahısına və mənalı, vədədici sərlövhələrinə fikir verərkən, onlarda gənc şairlərin coşğun poetik əhvali-ruhiyyəsi və özlərinə olan güclü inamı, aydın estetik niyyət və məqsədləri qabarıq tərzdə əks etdiyini müşahidə edirik.

Özbək və Azərbaycan altmışıncılarının ədəbi fəaliyyətə və mübarizəyə başlama tarixləri, hər iki ölkədə bu ədəbi hərəkətin şəkillənmə və yüksəliş dinamikası həmahəng idi. Öncə söyləməliyik ki, bütün İttifaq respublikalarındakı altmışıncıların poetik bioqrafiyaları və vətəndaş tərcümeyi-halları, başqa bədii-bioqrafik parametrləri, demək olar ki, üst-üstə düşürdü; onların hamısı, pleyadanın əksər liderləri və fəalları 30-cu illərdə dünyaya göz açmışdılar. Qətlam və dəhşətli repressiyalar bu uşaqların zehninə və şüuruna öz yazısını yazmışdı. Dünyaya göz açandan taleyin fəvqəladə sınaqlarına tuş gələn bu uşaqları cahanın ən böyük savaşı da sınağa çəkmişdi. Belə çıxır ki, altmışıncılar öz ata-analarını və uşaqlıq səadətlərini

çox erkən itirmişdilər. Onlar ya 30-cu illərdə qətl edilmişlərin, ya da ki, İkinci Dünya savaşında övladlarına yalnız və yalnız bir parça qara kağız yadigar qoyub getmiş insanların övladları idi. Sübut etməyə ehtiyac yoxdur ki, dünyaya göz açdığı gündən qan-qadaların və qanlı müharibələrin şahidi olan bu uşaqların özünəxas dünya duyumunun və özgələ bənzəməyən, hamıdan fərqlənən dünyagörüşünün şəkillənməsi təbii idi. Bu azyaşlı insanlar yaşlılara, hətta özlərindən beş-altı yaş böyüklərə nisbətən də həyata daha həssas yanaşırdılar. Onların bakir və təmiz uşaq yaddaşlarında böyüklərin adət etdiyi həyat tərzini silinməz izlərini qoymuşdu. Böyüklərin alışdığı və “barışdığı” həyatla isə uşaqlar heç vaxt barışmaq istəmirlər. Bu özünəməxsus doğuluş və başlanğıc da nəslin özünəməxsusluğunu təyin etmişdi.

Bənzərsiz ictimai-siyasi epoxa və təkrarsız keçid dövrü yeni nəslin lirikasında özünəməxsus obrazlar şəklində əbədiləşirdi. Dəyişən ictimai gerçəkliklə təmas və ünsiyyət yeni şairlərə tamamilə təzə estetik münasibət və inikas formalarını şəkilləndirmək imkanı verirdi. Cəmiyyət həyatını və ümumən, ictimai varlıqda baş verən təbəddülatları o dövrdə geniş yayılmış və hökmran mövqə tutmuş “optimist inikas üsulu”ndan imtina edərək, tam yeni inikas formasına – gerçəkliyi “tragik-dramatik inikas vasitələri” [9, s.335] ilə (Eduardas Mejelaytis) əks etdirməyə keçilməsi də məhz yeni ədəbi qüvvələrə məxsus tarixi bir xidmət idi. Altmışıncıların yaradıcılığında ilk dəfə meydana çıxan möhtəşəm estetik yeniliklərin – yeni lirik konflikt və təzadlar, orijinal estetik effekt yaradan tragik lirizm, təzə və tərəvətli poetik təsvir vasitələri, yeni obraz və obrazlar sisteminin, bənzərsiz deyimlər və ifadələr, semantik-leksik kombinasiyalar və söz birləşmələrinin, bir çox başqa poetik kəşf və tapıntıların əsasında məhz bu – gənc yazarların köhnə estetik inikas sistemini dağıdaraq yeni estetik inikas tərzinə keçidləri dururdu. İkinci dünya savaşından sonra Avropa poeziyasında və prozasında kök atmağa başlayan “insana inam faciəsi” və “tragik optimizm” [6, s.170] (Alber Kamyu) kimi əsrin poetik dəst-xəttini müəyyənləşdirən fəlsəfi-psixoloji-estetik tendensiyalar İttifaq ədəbiyyatlarına məhz altmışıncıların ədəbi cəsarəti sayəsində gəlib çatmışdı. Gerçəkliyi faciəvi surətlərlə, tragik tərzə əks etdirmək meyilləri və təcrübəsinin inkar olunduğu mühitdə həyatın əks üzünü təsvir edib göstərmək ehtirası gənc qələm sahiblərində qarşılıqlı olmaz bir mənəvi ehtiyaca çevrilmişdi.

AMEA-nın müxbir üzvü, prof. Y.Qarayev hələ 70-80-ci illərdə özü də mənsub olduğu ədəbi nəslin estetik yenilik və uğurlarını ümumiləşdirməyə çalışırdı: “Sıqlətli ideya ilə, fikir vüsəti və miqyası ilə yanaşı, bu şeirlər bədii forma mədəniyyətinin yüksəkliyi və zənginliyi ilə seçilir. Bizim müasir şeirimizdə yeni poetik lüğət, bədii sintaksis, vəzn və ritm mürəkkəbliyi, sənətkarlıqda poetik novatorluğun əlamətləri öz yaxşı ifadəsini bir də məhz bu şeirlərdə tapıb. Müasir əlvan polifonik vəzn, müxtəlif ritmik vahidlər və formalar, söz materialının məharətlə seçilməsi, orijinal qafiyə, bənzətmə və ifadə sistemi – bütün bunlar Əlinin üslubunda sözün enerjisini, onun bədii zərbə qüvvəsini, təsir və sirayət gücünü artırır, kəskinləşdirir. Burada “vəznətsiz şeir” bəlkə də var, lakin vəznətsiz, musiqisiz misra yoxdur. Yüksək dərəcədə yığcamlıq, təbiilik və səmimiyyət, poetik nitqin canlılığı, vüsəti və çevik, dinamik bir düşüncə tərzinin sərbəst şeir ədasını fərqləndirir” [8, s.106]. Özbək və Azərbaycan altmışıncılarına məxsus olan poetik ifadə və deyimlər, leksik-semantik vahidlər dövrün və nəslin bədii üslubu haqqında, estetik düşüncə tərzinin fərdiliyi barəsində bitkin təsəvvür vermək gücündədir: “Necə şaddır gözümdəki yaş”, “Məyus sevinc”, “Arzu ləpədyəni”, “Arzu qızmanı”, “Sevgi alatoranı”, “Sözün yamacı”, “Çovğunlar rəqsində itmiş bir adam”, “Bir axşam taksidən düşüb payıza”, “Əsrlərin üzərilə ehtiyatla yeriyirik”, “Dinib-danışmır ki, gözəllik hürkər, külək də, yarpaq da, çaşar sözünü”, “Bir azdan ay batdı, gecə də yatdı”, “Kədərimi bir daş kimi Qoymuşam ayağımın altına qalmışam boylana-boylana”, “Faraş ölümlərlə qarşılaşmaq”, “Nakam sevgilərin uçan evini”, “Arabir batmağa da yelkənim səni istər”, “Qayğılar qəlbminin poçtalyonudur”, “Gəlin, bir də öpüm sizi, Həyatımın əvvəllindən Sonunacan səpim sizi”, “Sanıram çiyimdən ömürlük mənim, Əzab mələkləri düşməyəcəklər”, “Poeziya, poeziya! Ürəyin yarpaq dilisən”, “İti bazarında atından baha, Mən belə dünyanın nəyindən kəsüm?!”, “Şairlər Vətənin ən çox ərköyün, Ən çox da döyülən övladlarıdır...”

Özbək və Azərbaycan altmışıncıların pleyada birliyini və ümumiliyini təmin edən mühüm bir tarixi faktora da toxunmaq vacibdir. Bu mühüm təbii və həyatı amilə dünya bədii fikri tarixində bəlkə də ilk dəfə rast gəlinirdi. Qeyd etdiyimiz bədii yüksəlişin vaxtı və miqyasları son dərəcə heyvətəmiz idi. Belə ki, çoxölkəli, çoxmillətli və çoxcəhətli böyük bir imperiyada eyni zaman kəsiyində oxşar amalla ən azı on beş-iyirmi böyük ədəbiyyatda eyni estetik məqsədli ədəbi qüvvələr ehtirasla fəaliyyət meydanına atılmış-

dılar. Nəzərə alsaq ki, bu oyanış təkcə ədəbiyyat aləmində deyildi. Bədii təfəkkürün və sənətin, elmin və mədəniyyətin bütün sahələrində başqa nəsillərlə bir sırada altmışıncılar öncüllüyü ilə seçildilər. Məhz bunu nəzərə alaraq, görkəmli altmışıncılar Andrey Voznesenski və Vaqif Səmədoğlu 60-cı illərin möhtəşəm və çoxşaxəli mədəni yüksəlişini “mikrorenessans” adlandırmışdı. Həqiqətən də, o dövrdə ittifaqdaş ədəbiyyatlarda və mədəniyyətlərdə baş verənləri sözün əsl mənasında milli intibah kimi dəyərləndirmək olardı.

Altmışıncıları bir nəsil kimi birləşdirən və mərkəzləşdirən mühüm amillərdən biri də onların qələbə və məğlubiyyətlərinin, sevinc və ələmlərinin eyniliyi, eyni maneə və zərbələrlə üzləşmələri idi. Bunlar da nəslin birliyini və özünəməxsusluğunu dərinləşdirirdi. Maraqlıdır ki, Moskvada Yevg.Yevtuşenko, A.Voznesenski, R.Rojdestvenski, B.Akudcava, B.Axmadulina da, Bakıda Ə.Kərim, M.Araz, X.Rza Ulutürk, F.Qoca, V.Səmədoğlu da eyni sıxıntıları yaşayırdı. Daşkənddə E.Vahidov, A.Aripov, R.Pərfi, A.Mətcən, C.Kamal, Ç.Erqaş və başqaları da eyni təzyiqlər altında qələm çalır, eyni zərbələrə tuş gəlirdilər. Rus altmışıncıları bədii ideal rəmzi kimi A.Bloku, S.Yesenini, M.Svetayevanı, A.Axmatovanı, B.Pasternakı vəsf edirdilər. Andrey Voznesenski “Ne prodayotsya Axmatova, Ne prodayotsya Pasternak” deyə mənəvi sələfləri üçün qürur duyurdu. Özbək altmışıncıları Abdulla Qədri, Əbdürauf Fitrət, Əbdülhəmid Çolpan, Osman Nasir, Mirtemir, Maqsud Şeyxzadə, Aybek və digərləri kimi repressiya qurbanlarının, əzabkeşlərinin ruhuna və şərəfinə mərsiyələr yazırdılar. Azərbaycan altmışıncıları M.Hadi, H.Cavid, C.Cabbarlı, Ə.Cavad, M.Müşfiq və başqalarını milli azadlıq ideali kimi göylərə qaldırırdılar. Azərbaycan poeziyasının parlaq ulduzlarını söndürənləri ittiham edirdilər. Xəlil Rza Ulutürkün dili ilə altmışıncılar “Mən bəlkə sevməzdim Azərbaycanı, Sənin tək oğullar yetirməsəydi!” (1962) deyə gənc və nakam ustaları Mikayıl Müşfiqə xitab edirdilər.

Özbək və Azərbaycan altmışıncılarının pleyada kimi bütövlüyünü və birliyini şərtləndirən ilk növbədə onların öz yaradıcılığı və poetik bioqrafiyaları idi. Bu özünəməxsus taleyə malik gəncliyin ədəbi arzu və idealları, doğma dərd və problemləri, sıx-sıx müraciət etdikləri sevimli mövzu və obrazları, həll etməyə can atdıqları aktual lirik konfliktlər, bədii sözə və ümumən, sənətə münasibətləri, ilkin estetik qənaət və xülasələri bir-biri ilə yaxından səsleşir, həmahənglik təşkil edirdi. Eyni zamanda, onların poetik yollarında və bioqrafiyalarındakı bənzərliklər də, oxşar eniş-yoxuşlar, imkan və imkansızlıqlar, maneə və mübarizələrin təbiəti, anatomiyası sanki əkizlər kimi bir-birinə bənzəyir, bir-birini tamamlayırdı. Bütün altmışıncılar milli və beynəlmiləl klassik irsə dərin hörmətlə yanaşırdılar. Onların ilk lirikasında Dədə Qorqud, Nizami, Nəvai, Füzuli, Şekspir, Höte, Bayron, Puşkin, Lermontov, Şevçenko və başqa ümumbəşəri şöhrət qazanmış dahilərə ithaf olunmuş əsərlər xüsusi cazibədarlığı ilə seçilir. Şərq və Qərb klassiklərinin ən gözəl əsərlərini ilhamla öz ana dillərinə çevirirdilər. Dahi rus şairi Puşkin gənc altmışıncıların sevimli ədəbi ünvanlarından və obrazlarından biri idi. Onların Puşkindən tərcümələri mühüm bədii-estetik əhəmiyyəti ilə yanaşı, həm də bütün zamanların əbədi gənc dahisi ilə sənət yarışması təsiri bağışlayırdı. Yalnız rus və ümumən, slavyandilli şeiriyyətdə deyil, Azərbaycan və özbək poeziyasında da Puşkinin taleyinə, əsərlərinə və qəhrəmanlarına onlarla şeirlər həsr olunmuşdu, “Puşkin”, “Puşkinə”, “Puşkinin heykəli önündə”, “Puşkini düşünərkən”, “Puşkinə xitab” və s. kimi onlarla şeirlər yazılmışdı. Puşkin bütün altmışıncılar üçün ideal obraz idi.

Məlumdur ki, 50-ci illərin axırları – 60-cı illərin əvvəllərində qaynar Moskva ədəbi mühitində B.Pasternak, A.Axmatova, A.Tvardovski kimi ötən yüzilin qüdrətli sənətkarları gənc nəslin əsl mənada hamiləri kimi tanınmışdılar. Təsadüfi deyil ki, onları yalnız rus ədəbi gəncliyinin yox, bütün İttifaq altmışıncılarının mənəvi dayaqları sayırdılar. A.Tvardovskinin baş redaktoru olduğu “Noviy mir” jurnalı möhtəşəm imperiya məkanındakı yeni və demokratik bədii cəbhənin ədəbi tribunasına çevrilmişdi. O dövrün ən üsyankar və döyüşkən yazarı A.Soljenitsının məşhur əsərləri də bircə “Noviy mir” səhifələrində işıq üzünü görə bilirdi. Düzdür, əylətlərdə A.Tvardovskinin geniş miqyaslı fəaliyyətindən və cəsarətindən söz gedə bilməzdi. Amma respublikaların da öz Tvardovskiləri vardı. Özbəkistan ədəbi mühitində bu missiyanı Abdulla Qəhhar, Mirtemir və Maqsud Şeyxzadə kimi bütün yaradıcılığı boyu sovet ideologiyasının buxovlarına və təzyiqlərinə qarşı mübarizə aparən sənətkarlar yerinə yetirirdi. O illərdəki Azərbaycan ədəbi mühitinin B.Pasternakı da, A.Tvardovskisi də – ustad Rəsul Rza idi.

Altmışıncıların həyata bu cür duyğularla atılması yalnız ədəbiyyatı deyil, elə həyatın özünü də kökündən dəyişdirəcək bir qüvvənin doğulmasından xəbər verirdi. Yeni lirik qəhrəman zamanın ədəbi-este-

tik zövqünü də, ümumilikdə ictimai-mənəvi münasibətlər sistemini də təzələşdirəcək bir enerjinin daşıyıcısı idi. Ümumi nəticə isə ondan ibarətdir ki, bədii zövq və dəbləri dəyişmək arzusu ilə ədəbiyyat meydana qədər qoyan gənclər çox keçmədən mənsub olduqları cəmiyyətin bağışlanmaz qüsurlarını kəşf etdilər. Onların ədəbiyyatı yenidən qurmaq və yaratmaq işi cəmiyyəti kökündən dəyişmək işinə çevrildi. Altmışıncıların estetik intibah mücahidlərindən və inqilabçılarından cəmiyyəti yeniləşdirən güc – ictimai inqilab fədailərinə çevrilməsi də məhz yaradıcılıq prosesində baş verdi. Bu, pleyadanı şəkilləndirən və onun ümumi atributuna çevrilən bir keyfiyyət idi. Ədəbiyyat tarixində dövlət və hakimiyyəti hədəfə alan, onun sonunu yaxınlaşdırmaq üçün bütün imkanlarını səfərbər edən ədəbi epoxalar, bədii sistemlər o qədər də çox olmayıb. Altmışıncılar pleyadası məhz belə nadir ədəbi mərhələlərdən birinin iştirakçıları kimi çoxminillik söz sənəti tarixində şərəfli yer tutmuşlar. Humanist arzularla coşub-daşan və demokratik təmayüllü böyük rus poeziyasından təsirlənən Özbəkistan və Azərbaycanın o vaxtkı poetik gəncliyi də öz xalqlarının milli istiqlal mənəviyyatının formalaşmasında əsas və həlledici rol oynadılar.

Amma 70-ci illərdən etibarən bədii yaradıcılıq qarşısına qoyulan müxtəlif şərtlər və bəhanələr, ciddi maneələr onun estetik təbiətinə təsirsiz ötürmədi. Poeziyada sətiraltı mənaya, çoxqatlı istiarələrə, mürəkkəb və mənadar rəmzlərə müraciət intensivləşdi. Altmışıncıların yaradıcılığında özünəməxsus rəmzi obrazların, ümumən, poetik rəmzi təfəkkürün aparıcı mövqeyə çıxması mövcud ictimai-siyasi təzyiq və təsirlərin bədii fikir aləmindəki əks-sədası idi. Əsl sənətkar sərt və amansız ictimai gerçəkliklə barışa bilmir. O öz daxilində və ruhi aləmində yalnız söz adamlarına xas olan incə bir həssaslıqla ətrafdakı aləmin namütənəsbibliyini, dünyanın nizamsız və intizamsız düzümünü göstərməyə ehtiyac hiss edir. Həqiqi poeziya bu əsas vəzifəsini müxtəlif yollar və üsullar vasitəsilə, o cümlədən, öz qayə və idealının daşıyıcısı – rəmzi olan obrazlar, yəni ideal-obrazlar və ya rəmz-obrazların həyat tərzini, taleyi və qismətini bədii şəkildə canlandırmaqla yerinə yetirir. Gənc şairlər gerçəklikdən aldıkları və seçdikləri konkret, təsirli ziddiyyətləri ümumiləşmiş poetik təzadlara çevirir, bununla həyatın təbii və mürəkkəb obrazını yaratmağa nail olurdular. Bu tipli şeirlərdə bir-birinə əks olan tərəflərin – müsbət və mənfi qütblərin daxili münasibətinə xüsusi vurğu verilirdi. Yeni poeziya həyatı ziddiyyətləri ümumiləşdirilmiş adlarla adlandırmaq və rəmzləşdirmək vasitəsilə poetik mənə və ifadə dairəsini genişləndirməyə nail olurdu. Abdulla Aripovun 60-cı illərin lap əvvəllərində işıq üzü görmüş “Yosun”, “Bulaq”, “Bulud”, “İşıldayır balaca ulduz”, “Qartal”, “Kəndirbaz”, “Dəmir adam”, “Naməlum adam”, “Cənnət” və s. kimi bir sıra rəmzi mündəricəyə malik şeirləri və həmin addakı məşhur rəmzi obrazları məhz bu tərzdə meydana gəlmişdi. Azərbaycan altmışıncılarından, xüsusən, Ə.Kərimin “Tənək”, “Maska”, “Göydəmir at”, “Metronun yaylı qapıları”, “Azad adam”, “Günəbaxan” və başqa şeirlərində də simvolik inikas tərzinin təzahürləri ilə qarşılaşırdıq. Özbək və Azərbaycan altmışıncılarının simvolik lirikasındakı surətləri və ümumən, obraz yaratma tərzini, rəmzi-bədii inikas üsulunu konkret və qısa şəkildə aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

1. Klassik rəmzlər; Məkani rəmzlər; Zamani rəmzlər.

Yeni özbək lirikasında Erkin Vahidov və Abdulla Aripov klassik rəmzlərin mahir ustası idi. Azərbaycan altmışıncılarından isə Ə.Kərim, F.Sadiq, F.Qoca, M.Araz, X.Ulutürk və başqaları klassik rəmzi obrazları məharətlə yaratmışlar. Elə buradaca xalq şairi F.Qocanın “Quzu”, “Xəncər kəsmir qını”, “Baltasəsi”, “Ərkəc”, “Kəndirbazlar”, “Qoca fil”, “Pələng arzusu”, “Tənha ağac”, “Gizlənpaç”, “Küçük” və s. rəmzi mənalarla zəngin məşhur şeirlərini xatırlatmaq kifayətdir. Məkani obrazların parlaq və yadda qalın nümunələrinə isə M.Arazın və X.R.Ulutürkün, Ç.Erqaş və R.Pərfinin lirikasında daha çox rast gəlinir. Altmışıncıların qədim tarix və tarixi şəxsiyyətlər, milli keçmiş haqqındakı şeirləri isə zamani rəmzlər və simvolik işarələrlə, sətiraltı mənalarla zəngindir. Azərbaycan altmışıncılarının Babək, Koroğlu, Dədə Qorqud, Nizami, Nəsimi, Füzuli, Xətai, Mirzə Cəlil, Sabir, Hadi, Cavid və başqa millət rəmzinə çevrilmiş ulu insanlara ithaf olunmuş şeirlərində zamani rəmz və obrazların özünəməxsus bir silsiləsi yaranıb. Özbək altmışıncıları da Mahmud Kaşqarlıdan və Yusif Balasaqunludan tutmuş Əbu Əli İbn Sina, Əl Biruni, Əl Xarəzmi, Əl Fərgani, Mərginani, Əhməd Yasəvi, Atayi, Lütfi, Nəvai, Babur, Çolpan, Fitrət, A.Qədiri, O.Nasir, M.Şeyxzadə, Aybek və başqa milli dəyər dərəcəsinə yüksəlmiş misilsiz insanlara həsr etdikləri poeziya nümunələrində simvolik ifadə və işarə imkanlarından istifadə etməyə çalışmışlar.

Həqiqi sənətkarlar heç vaxt zalım zamanın əməllərinə qahmar çıxmır, belə səltənətin həyasız yalanlarına şahidlik etmirlər. XX yüzilin əzabkeş həqiqət müdafiəçisi Aleksandr Soljenitsın söylədiyi kimi, yalana şahidlik etməmək özü də bir cəsarətdir. Dahi rus yazıçısı söz sənətinin həqiqətə və yalana münasibə-

tini son dərəcə həssaslıqla təyin edib: “Yazıçılar və rəssamlar isə daha böyük iş görə bilirlər: onlar yalana qalib gəlməlidirlər! Yalanla mübarizədə isə sənət həmişə qalib gəlib, həmişə də qalib gələcək! Bu, hamı üçün gün kimi aydındır! Yalan bu yer üzündə çox şeylərə qarşı dura bilər, ancaq sənətə qarşı dura bilməz. Odur ki, yalan üzə çıxan kimi zorakılıq lüt-üryan qalır və taqəti üzülmüş zorakılıq yıxılmalıdır” [10, s.96]. Bədii yaradıcılığın təbiətini və mahiyyətini dərinləndirən bu mülahizələr altmışıncıların ürəyindən xəbər verirdi.

Akademik Y.Borev altmışıncıların XX yüzilin bədii tənqidi tarixindəki ədəbi xidmətlərini və mövqeyini səciyyələndirərək: “Mənim nəslim XX yüzilin ən böyük nəsillərindəndir, bəlkə də bütün çatışmazlıqları və yüksək cəhətləri ilə birlikdə Sovet sivilizasiyası və mədəniyyəti adlanan böyük təcrübənin ən yaxşı bəhrələrindən və nəticələrindən biridir” [12, s.227], deyəndə haqlı idi. Müasir ədəbiyyatımızın klassiki Anar da altmışıncıların ədəbi-tarixi missiyasını və rolunu yüksək qiymətləndirir: “Kim nə deyir-desin, 60-cı illərdə cəmiyyətin ovqatını, ab-havasını dəyişməkdə, insanların şüurlarının durulaşmasında, onları daha azad düşünməyə sövq etməkdə, beləliklə də, zamanəni xeyli qabaqlamaqda “altmışıncılar” ədəbi nəslinin müstəsna rolu danılmazdır” [2].

Anar altmışıncılar haqqındakı sonuncu və ən yaxşı məqalələrindən birində ötən yüzilin bu böyük ədəbi hərəkatı ilə bağlı düşüncə və duyğularını ümumiləşdirərək, öz nəslə və nəsildəşlərlə bağlı dərin insani-emosional kədərini obrazlı şəkildə ifadə edib: “Bulat Akudcava, Vladimir Sokolov, Andrey Voznesenski, Bella Axmadulina, Rimma Kazakova, Robert Rojdestvenski, Vasilij Aksyonov, Vladimir Vısofski, İosif Brodski – altmışıncıları şöhrətləndirən sənətkarlar... Zamanın amansız hökmü hamısını bir-bir dənələdi, ruzgar bir-birinin ardınca hamısını apardı... Bu dəstədən qalan son mögikan Yevgeni Yevtuşenkodur. Altmışıncılar nəslinə qarşı çağdaş nankorluğun hələ ki, diri qalmış son şahidi də odur. Bir vaxtlar onu evdən çıxanda görmək üçün növbəyə düzülən insanların yerini tutmuş yeni nəslin, onu bəlkə heç tanımamasını duyub görəndə Yevgeni Yevtuşenkodur, sönmüş ocağın külüylə oynayan da odur. Amansız zamanın daha bir qurbanı. Bütün yaşdaşlarını, dostlarını, həmkarlarını, vaxtilə aşiq olduğu, ən incə şeirlərini həsr etdiyi şairə qadını axirət dünyasına yola salan, ölkə qürbətində deyil, zaman qürbətində düşmüş Yevgeni Yevtuşenko...” [2].

60-cı illərdə hər bir çıxışının və şeirinin imperiyanın ucqarlarında belə əks-səda verdiyi məşhur sənətkarlar sakit və hay-küysüz ölümə öz milli ölkələrində əbədiyyətə qovuşdular. Milli istiqlal üçün olmanın əzabları görmüş, saysız ızdırlar çəkmiş mərd və cəsarətli, zamanın ən məşhur şəxsiyyətləri sayılan şairlər tarixin adı bir günündə adi bəndələr kimi öz mühitlərini tərk etdilər. Bu da çox qəribədir; altmışıncıların hər bir əsərindən coşan, onların poetik nəzərlərindən lərzəyə gələn sabiq imperiya sərhədlərinə o üsyankar gəncliyin ölüm xəbərləri yetişmədi. Bu qeyri-adi şairlərin ədəbiyyata fəvqəladə gəlişləri və son dərəcə adi gedişləri də zamanın, dünyanın daha bir təzadı olmaqla bərabər, həm də ötən yüzilin ən böyük poetik nəsillərindən birinin ümumi, müştərək xüsusiyyətidir.

Nəticə / Conclusion

Göründüyü kimi, milli mənəviyyatın zənginləşməsində və ictimai-estetik dünyagörüşünün daha da dərinləşməsində altmışıncıların xidmətləri əvəzsizdir. Akademik İ.Həbibbəyli altmışıncıların, xüsusən, M.Arazın xalqımızın milli müstəqillik uğrunda mübarizə tarixində və taleyindəki missiyasını, şair bədii idealının çoxdan milli ideala çevrildiyini vurğulayaraq yazırdı: “M.Araz ideallarını ayrılıqda bir şair deyil və ya ümumiyyətlə, qələm əhli yox, sözün geniş mənasında bütöv Vətən əhli çəkib daşıyır. Bu isə öz növbəsində Xalq şairi M.Arazın mənəvi zənginliyə, daxili saflığa, millilik və vətəndaşlığa, habelə müstəqilliyimizin daha da möhkəmləndirilməsinə aparan böyük, magistral yolun əsas, güclü poetik lokomotivi olması deməkdir. Milli yüklü həmin şeir-sənət, ədəbiyyat qatırı təkəcə öz müəllifini deyil, bütövlükdə xalqımızı XXI əsrə aparır” [5, s.35-36]. Ustad ədəbiyyatşünas alimin bu elmi-ədəbi qənaətini müasir nəzəri-estetik fikrin ifadəsi və nəticəsi kimi dəyərləndirmək məqsədə müvafiqdir.

Ədəbiyyat / References

1. Alışanlı Ş. Sözün estetik yaddaşı. Bakı: Elm, 1994.
2. Anar. Zamanın amansızlığı. “Ədəbiyyat qəzeti”, 21 iyul 2012.
3. Apolliner G. “Novoe soznanie i poeti”. Bax: Pisateli Fransii o literature. Moskva: Proqress, 1978.
4. Ğafurov İ. Coziba. Toşkent: Ğ.Ğulom nomidaqi Adabiyot va sanat naşriyoti, 1970.
5. Həbibbəyli İ. Xalq şairi Məmməd Araz. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1999.
6. Kamyu A. Tvorçestvo i svoboda. Stati, Esse, Zapisniye knijki. M.: Raduqa, 1990.
7. Qarayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı: XIX və XX yüzillər. Bakı: Elm, 2002.
8. Qarayev Y. Poeziya və nəsr. Bakı: Yazıçı, 1979.
9. Mejelaytis E. Kontrapunktı. M., 1971.
10. Soljenitsın A. Nobelevskaya leksiya. “Noviy mir” jurnalı, 1989, № 7.
11. Şarafiddinov O. Zamon, Kalb, Poeziya. Toşkent: Davlat badiiy adabiyot naşriyoti, 1962.
12. Sharafiddinov O. Kalb yolkini. “Gulistan” jurnalı, 1978, № 7.

Обновление поэтической мысли в узбекском и азербайджанском стихосложении

(на основе художественно-эстетического опыта 60–80-х годов)

Яшар Гасымбейли

Доктор филологических наук

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: yashargasimov@mail.ru

Резюме. В статье говорится о поэтическом генезисе и подъеме одного из известных литературных поколений XX столетия – шестидесятников. В сопоставительно-типологическом аспекте внимание отводится поэтическим биографиям и успехам азербайджанских и узбекских шестидесятников, вызвавших своим творчеством широкий резонанс в литературной среде бывшего Союза. В общесоюзном литературном контексте исследованы основные этапы творческого развития и идейно-эстетические особенности таких шестидесятников Азербайджана, как А.Керим, М.Араз, Х.Р.Улутурк, Ф.Годжа, Ф.Садыг, Г.Кюрдоглу, Н.Гасанзаде, А.Салахзаде, В.Самедоглу и др. и Узбекистана – Э.Вахидов, А.Арипов, Р.Парфи, Ч.Эргаш, А.Метджан, М.Джалил, М.Али, Дж.Камал, Г.Худайбердыева, Г.Нуруллаева и др. Охарактеризованы заслуги и позиции этого поэтического поколения в истории национально-художественной мысли на фоне научно-теоретических и сопоставительных исследований с предыдущими литературными поколениями.

Ключевые слова: азербайджанские шестидесятники, узбекские шестидесятники, А.Керим, М.Араз, Х.Р.Улутурк, В.Самедоглу, Ф.Годжа, Ф.Садыг, Э.Вахидов, А.Арипов, Р.Парфи, Дж.Камал, А.Метджан, Г.Худайбердыева